

Шевчук В. М.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики*

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФА ТА ЇХ ДОКАЗОВЕ ЗНАЧЕННЯ

В умовах сьогодення ріст злочинності, змінення її структури й характеру, інші негативні чинники сучасності в суспільстві, реформування кримінального процесуального законодавства та органів кримінальної юстиції, усїєї правоохоронної та судової системи потребують запровадження ефективної системи протидії кримінальним правопорушенням, вжиття невідкладних заходів, спрямованих на вдосконалення слідчої та судової діяльності, що ґрунтуються на новітніх досягненнях науки й техніки, розширенні можливостей їх використання у практиці боротьби зі злочинністю. Серед таких засобів особливої актуальності та значимості набувають проблеми, які пов'язані з використанням поліграфних технологій.

Саме поліграф у сучасних умовах виступає ефективним засобом протидії злочинності та забезпечення захисту окремих громадян їх прав та свобод і створення відповідних умов для оптимізації діяльності слідчого, прокурора, суду, сторони захисту. Усе це свідчить про важливість і своєчасність теоретичного обґрунтування й широкого впровадження поліграфа у практичну діяльність правоохоронних органів, у тому числі й при розслідуванні злочинів, судовому розгляді матеріалів кримінальних проваджень та у приватній практиці щодо забезпечення захисту бізнесу та окремих осіб. Білше того, еволюційний шлях розвитку поліграфа та понад вікова історія практики його застосування свідчить про те, що такий метод надає можливість отримання від людини криміналістично-значущу інформацію, яку іншим шляхом дуже виявити складно або взагалі не можливо.

Однак, широке розповсюдження поліграфа, його значущість і практичне визнання не може однозначно визначити ключове дискусійне питання щодо доказового значення результатів психофізіологічного дослідження. Значимим дане питання є і для судочинства в Україні, зокрема використання результатів психофізіологічних експертиз із застосуванням поліграфа як можливого джерела доказів у кримінально-процесуальній діяльності [1, с. 285].

Поліграф як науково-технічний прилад уже достатньо системно використовується в Україні, але виникають проблеми, які пов'язані з відсутністю належного законодавчого закріплення. Особливо це стосується сфери досудового розслідування та судового провадження, що часто слугує для окремих слідчих, прокурорів, суддів підставою для невизнання отриманих результатів досліджень із застосуванням поліграфа, не врахування їх як доказів.

У багатьох випадках заключення психофізіологічної експертизи не приймають як докази через такі проблеми: 1) практично не встановлений правовий режим і процесуальне значення даних, одержаних за допомогою застосування науково-технічних засобів у процесі доказування у кримінальному судочинстві; 2) відсутність належного законодавчого закріплення; 3) невизначений єдиний процесуальний статус особи, яка проводить дослідження; 4) не визначені вимоги стосовно допустимості використання окремих науково-технічних засобів та даних, одержаних за допомогою їхнього застосування та ін.

Отриманні результати психофізіологічних досліджень із використанням поліграфа сприяють органам, які здійснюють досудове розслідування правильно орієнтуватися у конкретній ситуації і визначити лінію процедури розслідування, особливо

на початковому етапі провадження. Актуальним залишається питання процесуального закріплення результатів психофізіологічного дослідження. Запропоновано ряд можливих варіантів процесуальної форми введення поліграфологічних даних у кримінально-процесуальне доказування.

При розслідуванні злочинів суб'єкти, які здійснюють кримінальне провадження зацікавлені у використанні матеріалів поліграфологічних досліджень під час збирання та використання доказів. У ситуаціях розслідування, коли матеріальних слідів не достатньо, має місце невизначеність за більшістю обставин, що необхідно встановити, результати психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа можуть набути вагомого значення і сприяти успішному розслідуванню кримінального провадження.

На сьогодні в юридичній практиці виникають потреби залучення осіб, які володіють спеціальними знаннями для вирішення окремих проблем у розслідуванні злочинів. Процесуальний статус поліграфолога, якщо він є спеціалістом, процесуальний статус якого закріплений у ст. 71 КПК України, то результати його діяльності можуть мати лише допоміжне, орієнтує значення для слідчого та не мають самостійного значення. Спеціаліст поліграфа застосовує лише ті знання, якими він володіє відповідно до своєї кваліфікації та повноважень, також несе особисту відповідальність за свою роботу відповідно до чинного законодавства України. Висновки спеціаліста поліграфа не можуть замінити проведення повноцінної експертизи для однозначного, категоричного, стверджувального рішення.

Відповідно до ЗУ «Про судову експертизу» право на проведення експертизи та дослідження об'єктів, явищ та процесів, що містять відомості про вчинене кримінальне правопорушення належить експерту. У процесуальному статусі між спеціалістом та експертом є різниця. Спеціаліст, використовуючи спеціальні знання, надає допомогу слідчому у провадженні слідчих(розшукових) дій, тоді як експерт досліджує направлені йому на експертизу докази і формулює висновки за поставленими перед ними питаннями. Експерт досліджує одержані докази, а спеціаліст покликаний надати допомогу в збиранні доказів. Законом про судову експертизу визначено, що для проведення деяких видів експертиз, які не здійснюються виключно державними спеціалізованими установами, можуть залучатися крім судових експертів також інші фахівці з відповідних галузей знань. Наявність спеціальних знань в галузі поліграфології повинні підтверджувати документи державного зразка, які відповідають вимогам ГОСТу до оформлення документів.

Проблема визнання доказами результатів психофізіологічного дослідження за допомогою поліграфа пов'язано з тим, що відповідно до чинного КПК України спеціаліст та експерт мають різні процесуальні статуси, різне функціональне призначення та підготовлені ними висновки є неоднаковими. Результати досліджень у вигляді висновків судової експертизи мають пріоритетне значення та підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Аналіз судових рішень показує наявні певні труднощі з процесуальною формою закріплення проведення обстежень на поліграфі. Нерідко результати обстеження на поліграфі оформляються по-різному: висновок психофізіологічної експертизи; висновок спеціаліста-поліграфолога за результатами спеціального психофізіологічного обстеження; висновок психофізіологічного інтерв'ю; показання експерта-спеціаліста за результатами психофізіологічного інтерв'ю. На нашу думку, таке обстеження має проводитися у формі судової психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа. При проведенні такої експертизи зазвичай питання стосуються фактичних обставин вчинення злочину або відвертості особи на допитах. Формулюючи питання, слід враховувати межі компетенції експерта.

Недоброякісність отриманих у процесі досудового розслідування доказів стає причиною закриття численної кількості кримінальних проваджень. Саме тому важ-

ливим засобом боротьби зі злочинністю є отримання і використання доказів, яким властиві такі внутрішні властивості, як належність, достовірність, допустимість. Що стосується належності, то ця властивість результатів використання поліграфа як потенційних доказів закріплена у ст. 85 КПК України. У визначені доказу, закріпленому ч. 1 ст. 84 КПК України, також міститься вказівка на те, що фактичні дані, що становлять зміст доказу, встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Вирішення питання про належність доказу ґрунтується на положеннях законодавства, зокрема, ст. ст. 85, 91 КПК України. Результати дослідження за допомогою поліграфа можуть бути належними доказами, якщо існує взаємозалежний зв'язок між ними з обставинами вчинення кримінального правопорушення, їх слідами, що відбиваються у навколишньому середовищі [2, с. 57].

Фактичні дані, отримані в ході застосування поліграфа, можуть становити зміст доказів, якщо отримані у порядку передбаченому КПК України. Чинний КПК України не містить вичерпного переліку технічних засобів, які можуть бути використаними у кримінальному провадженні. Якщо засоби діяльності слідчого законні і законна технологія їх застосування, то матеріали таких технологій повинні мати статус доказів, а не статус матеріалів, які на даний час є тільки додатками до протоколів. Незважаючи на те, що використання прямо не передбачено КПК України, про те не суперечить його положенням.

Таким чином, поліграф є перспективним напрямком наукових досліджень і він має зайняти відповідне місце у системі засобів доказування у кримінальному процесі. Вбачається, що на сьогодні у процесі проведення судово-психологічної експертизи здобуття доказової інформації відбувається відповідно до сучасних уявлень криміналістичної трасології, а експертні висновки формуються відповідно до вимог чинного кримінального процесуального законодавства, а тому забезпечується допустимість і достовірність доказів, здобутих під час проведення судової психологічної експертизи із використанням поліграфа.

Список літератури:

1. Мотлях О.І. Поліграф: наукова природа походження, нормативно-правове регулювання та допустимі межі застосування. – Київ, 2012. – 392 с.
2. Сергеева Д.Б. Доказове значення результатів використання поліграфа у досудовому розслідуванні. Оцінка достовірності: наукові дослідження та практика: збірка статей. – Київ, 2017. – С. 56-58.

УДК 340(477)(063)
Р 64

Р 64 Розвиток правової системи України в умовах сьогодення: Міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 4–5 травня 2018 р. – Х.: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2018. – 120 с.

Подані на конференцію матеріали видаються в авторській редакції.

УДК 340(477)(063)